

Zegel van de kooplieden van Harderwijk uit 1263
Randschrift: "sigillum burgensium de herderuvich"

kwartaalblad van
HERDEREWICH
de oudheidkundige vereniging
van Harderwijk en Hierden

VITTEPRAETJE

Kwartaalblad van de Oudheidkundige Vereniging “**HERDEREWICH**”
Postbus 210 3840 AE Harderwijk
e-mail: redactie@herderewich.nl Internet: www.herderewich.nl
Giro 303 61 92

In dit nummer:

Notulen Algemene Ledenvergadering 2005	pag. 2
Een zoektocht naar een lied	pag. 3
Wie is Wie? (3)	pag. 6
De eigenaren van Bruggestraat 49	pag. 7
Oproep (i.v.m. het verzet in de 2e wereldoorlog)	pag. 13
Oproep (i.v.m. een lied uit de 2e wereldoorlog)	pag. 14
Een eeuw gasproductie in Harderwijk	pag. 15
Stadsrechten	pag. 25
Harderwiekers en/of Hierders (25)	pag. 31
Genealogische taakbalk	pag. 34
Van alles wat ver-EEUW-igd (27)	pag. 35

Notulen Algemene ledenvergadering d.d. 28 februari 2005

Oudheidkundige Vereniging Herderewich

Opening

De voorzitter heet iedereen van harte welkom, in het bijzonder de spreker van vanavond.

Lezing

Mevr. Greddy Huisman houdt een zeer boeiende lezing, getiteld "Trees heeft een Canadees".

De voorzitter heropent de vergadering.

Mededelingen

De voorzitter herinnert aan de excursie op zaterdagmiddag 28 mei 2005. Het reisdoel is Barneveld. Tevens meldt hij dat de lezing van 23 maart verschoven is naar 31 maart 2005.

Notulen van de Algemene Vergadering d.d. 19 februari 2004

De notulen worden onder dankzegging aan de secretaris van destijds door de vergadering goedgekeurd.

Jaarverslag secretaris

De leden krijgen eerst 5 min leestijd, omdat er vóór de vergadering een aanvulling op het jaarverslag is uitgedeeld. Vervolgens bedankt de voorzitter alle leden die het afgelopen jaar werkzaamheden voor Herderewich hebben verricht.

De vergadering keurt het jaarverslag met de aanvullingen zonder wijzigingen goed onder dankzegging aan de secretaris.

Financieel verslag en verslag kascommissie

De kascommissie bestond uit de heren W. Papegaaij en P. Dijkstra. Zij hebben de stukken gecontroleerd en geen onregelmatigheden geconstateerd. Dhr W. Papegaaij leest de verklaring voor en stelt de vergadering voor het bestuur te dechargeren. De commissie adviseert het bestuur plannen te ontwikkelen voor de komende jaren om een belangrijk deel van de reserves te besteden aan nieuwe en mogelijk grote projecten, voor zover deze binnen de doelstellingen van de vereniging vallen. Hierdoor zal de solide positie van de vereniging kunnen worden behouden en kan de vereniging een nog grotere uitstraling krijgen. Zij adviseert tevens een beroep te doen op de honderden leden om met bruikbare ideeën te komen en het bestuur bij te staan bij de realisatie. De vergadering gaat onder applaus hiermee akkoord.

De nieuwe kascommissie zal bestaan uit de heren P. Dijkstra en van der Heide.

Begroting

De vergadering keurt de begroting goed.

Verkiezing bestuursleden

Statutair treden de heren K. Uittien en C. Muiser af. Zij stellen zich herkiesbaar. Er zijn geen tegenkandidaten bij het bestuur ingediend. De vergadering kiest bij acclamatie de beide heren. Voor een volgende termijn.

Rondvraag

Geen

Sluiting

De voorzitter stuit de vergadering.

P. Stellingwerf, Secretaris

"Voor een reünie van de vroegere Vischmarktschool ben ik op zoek naar het Harderwijker Stedenlied" zo zei de man die mij belde en hij vervolgde: "Het lied begint zo: Omhoog dat geel, omhoog dat blauw, het is gezongen bij Harderwijk 700 en meer weet ik niet". Uiteraard overviel deze vraag mij en nogal schaapachtig zei ik tegen hem: "U bedoelt dus eigenlijk het Harderwijkse "Wilhelmus". Precies was het antwoord, dat is het ongeveer, maar hoe komen we verder? Geen idee antwoordde ik, maar dat regelen we wel even en ik bel wel terug zodra ik iets weet. De vraag was nu, waar te beginnen met zoeken. Hoe langer ik over de vraag nadacht, hoe vaker het bekende gezegde "Eén dwaas kan meer vragen, dan 10 wijzen kunnen beantwoorden", door mijn hoofd speelde, waarmee echter volstrekt niet gezegd wil zijn dat de vragensteller een dwaas is; integendeel, hij is een

bijzonder aimabel mens.

Ik bedacht dat het wellicht handig zou zijn een aantal oude Harderwijkers te raadplegen. De eerste telefoontjes waren weinig hoopgevend. Iedereen vond het een interessante vraag, maar wat ik te horen kreeg varieerde van "nooit van gehoord, leefde Buma nog maar, ja dat zongen mijn ouders vroeger". Het is natuurlijk aardig om dit te horen, het is echter geen informatie waar je mee verder komt. Maar op een dag leek het tij te keren. O ja, zei de mevrouw die ik aan de lijn had, dat ging zo "Omhoog dat geel, omhoog dat blauw, voor Neerlands oude stad". Verder weet ik het ook niet meer, vervolgde ze, maar wat ik wel weet, is dat ik dat lied bij de viering van "Harderwijk 700" in 1931 heb gezongen. Bingo dacht ik, dit is wellicht een aanknopingspunt, dus op naar het Streekarchivariaat (het vroegere Gemeentearchief).

Archiefdozen vol met documentatie over de viering van het 700-jarig bestaan van onze stad leverde veel interessants op. Wat bijvoorbeeld te denken van een plattegrond van het in te richten Lunapark, een rolletje toegangskaartjes [entree 10 cents(!)], een stempel van het feestcomité en veel rekeningen. Zelfs een stekelig briefje van de redactie van het Overveluws Weekblad, die stelde dat het wel aardig zou zijn als ook zij op de hoogte zou worden gehouden van wat er allemaal te gebeuren stond. Kortom, stof genoeg om je mee te vermaken, echter wat gezocht werd, was nog steeds niet boven water gekomen. Ook krantenonderzoek leverde geen resultaten op. De mening begon dan ook post te vatten, dat het

lied wellicht niets met de viering van Harderwijk 700 te maken had, maar zekerheid hierover bestond ook niet.

Om het zoekwerk nog gecompliceerder te maken belde de in de aanhef genoemde vragensteller en zei dat hij een andere tekst te horen had gekregen. Ook dit was slechts een fragment en luidde: "Ons Harderwijk viert feest dit jaar, Zijn kleuren geel en blauw". Wat nu?

Eén van de archiefmedewerkers kwam op het idee dat het lied wel eens uit 1874, het 25-jarig koningschap van Willem III, zou kunnen stammen. Weer zoeken, veel liederen gelezen, maar wat we zochten vonden we niet. Wat we wel vonden was weer een scala van leuke en interes-sante archiefstukken, waarvan het zeer de moeite waard is om er een paar te noemen.

Wat te denken van een ontvangstbewijs van het "Comité Nationaal Geschenk" ten bewijze van het overmaken door de gemeente van fl. 400.= als bijdrage der "Ingezetenen van de Gemeente Harderwijk". Of een specificatie van " uitgaven aan de behoeftigen" bij gelegenheid van het Krooningsfeest, waarop o. a. is te lezen:

Aan Schiffmacher voor 112 pond en 7 ons spek à 71ct.	fl. 80, 01
Aan J. Wedding voor advertentie	fl. 0, 90
Aan (stads) Omroeper	fl. 0, 30

Alleraardigst was ook een map met feestliederen met titels als "Heil den Koning", "Oranje Leve!", "Het dankbare volk" en als uitsmijter het "Nieuw Wilhelmuslied", waarbij uitdrukkelijk wordt vermeld, dat Zijne Majesteit bijzondere vergunning heeft verleend tot het doen drukken en uitgeven van dit vers onder de titel van Koninklijk Gebed. Het eerste couplet gaat als volgt:

*Wilhelmus van Nassouwe
Ben ik van Neerlands bloed
Het Vaderland getrouwe
In oorlog, ziekte en vloed
Een prinse van Oranje
Ben ik nog nu, ter tijd
Als toen van 't juk van Spanje
Een Neerland werd bevrijd*

En zo volgen er nog vijf coupletten. Gedrukte exemplaren waren overigens voor Fl. 0.30 te koop. Het gemeentebestuur werd overstelpt met alle mogelijke aanbiedingen van bedrijven die goede sier dachten te kunnen maken met het feest. De aanbiedingen varieerden van gedenkboeken,

schilderijen en herinneringsmedailles tot compleet verzorgde vuurwerken. En tot slot van deze opsomming was er nog een circulaire van de "Nederlandsche Vereeniging tot beperking van Openbare Dronkenschap", met een oproep "het feest waardiglijk, d. i. met blijden maar nuchteren zin" te vieren. Wederom was het zoeken leerzaam en interessant geweest, maar we stonden nog steeds met lege handen.

Toen ik eraan begon te denken de pijp aan Maarten te geven, adviseerde een lid van onze vereniging me contact op te nemen met een nicht van hem. Volgens hem kon zij mij wel verder helpen. Zo gezegd, zo gedaan en wie schetst mijn verbazing dat ik te horen kreeg, ja dat lied ken ik, dat werd door alle scholen bij het 700 jarig bestaan van Harderwijk gezongen. Ik zorg ervoor dat U de tekst krijgt. Hier eindigde mijn zoektocht en besluit ik mijn verhaal met ook U deelgenoot te maken van de tekst.

*Ons Harderwijk viert feest dit jaar
Zijn kleuren, geel en blauw
Verheffen zich met Neerlands vlag
Wij blijven beiden trouw.
Omhoog dat geel, omhoog dat blauw
Voor onze oude stad
Omhoog dat geel, omhoog dat blauw
Voor onze oude stad!*

*De stad die allen dierbaar is
Herdenkt hier op dit feest
De stichter van ons stadsbestuur
Graaf Otto is 't geweest
Omhoog voor hem, omhoog voor hem
De vlag van onze stad
Omhoog voor hem,
omhoog voor hem
De vlag van onze stad!*

Tot slot: Mijn dank gaat uit naar mevrouw H. Doppenberg-de Lange. Niet alleen kende zij het lied, maar was ook zo vriendelijk het voor mij op papier te zetten. Zonder haar hulp was ik waarschijnlijk nu nog aan het zoeken geweest.

Noot

1. Buma was sinds 1933 lid en jarenlang voorzitter van de Veluwe Zangers

Voor de vierde maal de bakkers

De foto van de bakkers in het Vittepraetje 2004 nr. 4 blijft de gemoederen bezighouden. Mevrouw A. de Haan-Heetebrij zet zich er voor in om de namen bij de juiste personen te krijgen. Ze komt nu tot het volgende resultaat: v.l.n.r.

nr. 1. onbekend, nr. 2. Van Poelgeest, nr. 3. onbekend, nr. 4. Ten Broeke, nr. 5. Koot, nr. 6. Van der Hoek en nr. 7. onbekend.

Hierdens meisje.

In Vittepraetje nr. 2 van dit jaar vroegen we aan u om de naam van een Hierdens meisje. De reactie was dat het Annetje Engelgeer was. Bij nader onderzoek van de familie van Annetje blijkt dat onjuist te zijn.

Het getoonde meisje is Weimpje Franken.

Voordat ik de eigenaren en de huurders van Bruggestraat 49 behandel wil ik even terugkomen op het panoramabehang en wel paneel 1.

Op dit paneel ziet u drie personen op de voorgrond. De rechtse draagt een tekenmap en tekenmateriaal. Het zou mij niet verbazen als dit de schilder Pierre Antoine Mongin is. De middelste is volgens mij jonger dan de twee anderen. Hij zou de leerling Jahn kunnen zijn, die met Mongin meeding naar Berner Oberland. Dan zou de linker figuur de drukker, Jean Zuber, zelf kunnen zijn.

Helaas heb ik nog geen portretten kunnen vinden van Mongin en Zuber, waarmee ik mijn veronderstelling zou kunnen staven.

1. Anthony van Westervelt ¹

Anthony van Westervelt kwam in bezit van twee-en-een half huis in de Bruggestraat. Hij liet dit verbouwen tot één pand in de Lodewijk XIV stijl.

Anthony was geboren in 1681 te Harderwijk. Zijn ouders waren Willem Celeman van Westervelt en Aleida Keizer.

De familie Van Westervelt was rijk geworden met de vishandel. Ze belegden hun geld in grond. De landerijen lagen in het schependom Harderwijk, het schoutambt Ermelo en in de Arkemeensepolder bij Nijkerk.

Anthony trouwde op 9 november 1706 met Mechteld Nuck. Zij was ook in Harderwijk geboren en wel op 26 januari 1677. Haar ouders waren Herman Cornelisz. Nuck en Reinira Brantsen. Uit dit huwelijk werden vier kinderen geboren: Herman Jan in 1708, Heribert in 1711. Aleijda Johanna in 1713 en Herman Jan in 1716. Moeder Mechteld overleed in 1719.

Anthony hertrouwde met Aarlandina van Croonenburg, weduwe van Leonard van Heeteren. Door zijn tweede huwelijk kwam Van Westervelt in het bezit van het huis De Essenburg. Hij wist De Essenburg tot het middelpunt van een groot landgoed te maken.

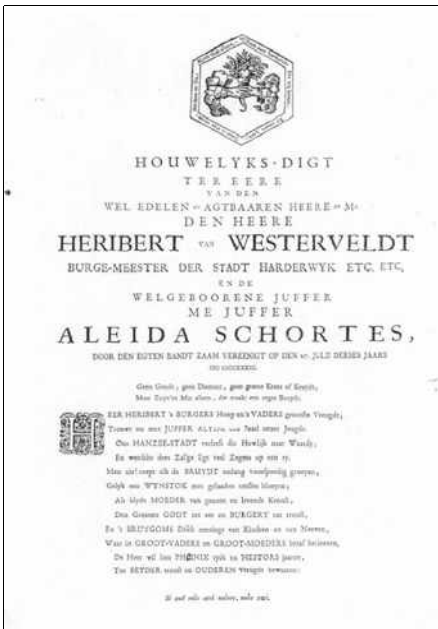
In 1730 verkreeg Anthony vergunning om een aantal papiermolens aan de Hierdense beek te bouwen. Uiteindelijk werden het er vijf: De Zandmolen, het Heilige Huys, het Gelgegat, de Hessenmolen en de Ottermolen.

Daar Anthony katholiek was, mocht hij niet deelnemen aan het stadsbestuur. Op Kerstmis 1707 legde hij belijdenis af in de gereformeerde kerk, waardoor deze beletsels waren weggenomen. Op 26 januari 1708 werd hij tot schepen van Harderwijk benoemd.

Als lid van de magistratuur wist hij tal van ambten te verwerven zoals burgemeester, curator van de Gelderse Academie en Weesmeester.

Anthony van Westervelt overleed op 22 oktober 1761 te Harderwijk en werd aldaar in de Grote Kerk begraven.

2. Heribert van Westervelt.

Na het overlijden van zijn vader Anthony werd Heribert eigenaar van Bruggestraat 49. Heribert had rechten gestudeerd aan de Gelderse Academie. In 1732 promoveerde hij bij professor Pachenstecher. Een jaar later trouwde hij met Aleida Schortes.

Zij was de dochter van Frederik Hendrik Schortes en Margaretha Aleyda Tulleken van Twilland. Uit dit huwelijk kwamen 7 kinderen voort:

Mechteld (1734), Aletta Margaretha (1736), Wilhelmina Aleyda (1738), Huberta Cornelia (1740), Anthonie (1742), Aleyda Johanna (1742) en Frederica Henriëtta (1746). Ook Heribert bekleedde verscheidene ambten, zoals schepen van Harderwijk, burgemeester, curator

van de Gelderse Academie en Richter van het ampt Nijebroek.
Heribert overleed te Harderwijk op 18 oktober 1792.

3. Mechteld en Frederica Henriëtta van Westervelt

Toen hun vader Heribert stierf, waren Mechteld en Frederica Henriëtta de enige twee kinderen die hun vader overleefden. Zij werden de erfgenamen van Bruggestraat 49.

Mechteld en Frederica Henriëtta hebben de Grote Kerk verscheidene schenkingen doen toekomen. In 1794 schonken zij twee zilveren avondmaalschalen, twee daar bij behorende bekers, een kan en een dienblad. Alle zes voorwerpen zijn voorzien van het ruitvormige wapen van de dames. Op de banderollen staat de tekst: "Gegeven tot Gods eer door M. en F.H. van Westervelt tot Essenburg aan de kerk. 1794". Het zilverwerk is vervaardigd door de Amsterdamse zilversmid Willem Rethmeijer. Het avondmaalstel wordt nog steeds in de Grote Kerk gebruikt.

Mechteld overleed op 3 maart 1808.

Bij testament liet Frederica Henriëtta, in 1813 aan het Burger-weeshuis fl. 4000.=, het Kinderhuis fl. 8000.=, de diaconie fl.10.000.= en aan de Waalse Kerk fl. 1000.= na.

4. Willem Jan de Vries

Willem Jan was een neef van de bovengenoemde dames Van Westervelt. Hij erfde van hen Bruggestraat 49. De Vries was geboren te Harderwijk op 1 maart 1777. Zijn ouders waren Johan Cornelis François de Vries en Mechteld van Westervelt. Willem Jan studeerde rechten aan de Gelderse Academie. Hij promoveerde in 1798 bij professor C.W. de Rhoer. Twee jaar later huwde hij te Bommel met Arietta Maria van Hoytema. Zij was geboren op 24 juli 1771 te Bommel. Haar ouders waren Mr. Dominicus van Hoytema (secretais Hooge Bank van Deil, burgemeester van Zaltbommel, geëmmitteerde der Staten-Generaal) en Elisabeth Maria Roos. Zij kregen vier kinderen: Johan Cornelis François (1802), Elisabeth Maria (1805), Hendrik Jan Marie (1808) en Mechteld (1813).

Willem was in 1802 burgemeester van Harderwijk (1806-1811) ontvanger van de directe belasting in het arrondissement Harderwijk (1811-1823) controleur van directe belastingen (1823) controleur van het kadaster voor de provincie Gelderland.

Willem was één van de grootgrondbezitters van de stad Harderwijk. Bij de instelling van het kadaster in 1832 bezat hij in Harderwijk 77.99.63 ha en in Ermelo 197.47.76 ha. Het is opvallend dat toen reeds grote delen van het huidige Drielanden in het bezit waren van een Harderwijkse burger.

Op 30 december 1825 verkoopt hij het huis aan Johan Rademacher Schorer. Waarschijnlijk blijft hij tot en met mei 1826 er nog in wonen, want op 16 mei 1826 vindt er nog op zijn naam een openbare verkoop van roerende goederen plaats. In totaal werden 162 kavels verkocht. De goederen bestonden onder andere uit 2 kabinetten, bedstede, matrassen, kastjes, tafels en stoelen, stoven, kapstokken, kachels, karpetten en kleden, gordijnen en tuin- en stalgereedschap. In totaal bracht het fl. 806,75 op. Mr. Willem Jan de Vries woonde daarna in Zutphen waar hij op 7 juli 1859 overleed.

5. Johan Rademacher Schorer

Johan Rademacher Schorer was predikant van beroep. Hij werd geboren op 22 juli 1792 te Middelburg als zoon van mr. Joachim Assuerus Schorer en Maria Elisabeth Rademacher. Johan trouwde met Cornelia Johanna Versluijs. Het gezin Schorer bestond uit vijf kinderen. Cornelis Pieter, Jacobus Mesamus, Christiaan Mathias, Maria Elisabeth en Adriaan Petronella.

Voordat hij in 1824 in Harderwijk beroepen werd was hij predikant te 's-Gravenpolder.

Rademacher Schorer werd in 1826 gekozen in de plaatselijke schoolcommissie. Naast Bruggestraat 49 (huis, erf en tuin) bezat hij ook nog een drietal percelen aan de Kleine Grintweg (Frisialaan). Op deze percelen stonden een tuinhuis, een huis met erf en een schuur met erf. Hij overleed op 14 februari 1840. Zijn rouwdienst werd in de kerk gehouden.

Daar Rademacher Schorer uit een deftige familie stamde deed de weduwe afstand van het jaar gratie.² Kort er na was zij ontstemd over het feit, dat er over wijlen haar man slechts een kort berichtje stond in "De Boekzaal", waarvan ze de predikanten de schuld gaf.

6. Cornelia Johanna Versluijs, weduwe van Johan Rademacher Schorer

Na het overlijden van haar man kwam het huis in haar bezit.

7. Maria Elisabeth Schorer³

Zij was de dochter van de eerder genoemde Johan Rademacher Schorer en Cornelia Johanna Versluijs. Zij trouwde op 17 april 1839 met Hendrik Frans van Meurs Nzn. Zijn ouders waren mr. Nicolaas Stephanus van Meurs en Theodora Catharina Eva van Daverveld.

Maria overleed op 19 oktober 1861 op 42-jarige leeftijd.

8. Hendrik Frans van Meurs Nicolaasz, weduwnaar van Maria Elisabeth Schorer

Na het heengaan van zijn vrouw werd Hendrik eigenaar van het pand Bruggestraat 49.

Hendrik Frans werd geboren op 29 september 1807 te Heerde.

Hendrik was van 1850-1855 burgemeester van Harderwijk, curator van het gymnasium, regent van het Burgerweeshuis en president-commissaris van de "Zuiderzeeschestraatweg".

Als infanterie-officier onderscheidde hij zich tijdens de Belgische Opstand in de vesting Antwerpen. Hiervoor ontving hij het metalen Kruis en het Ereteken met de gouden Kroon voor belangrijke krijgsbedrijven.

Hendrik overleed op 17 juli 1887 te Harderwijk.

9. Johan Frederik Neeb

Johan Neeb werd geboren op 7 februari 1853 te Wisch als zoon van de advocaat dr. Johan Fredrik Wilhelm en Gerharda Willemina Jacoba Boland. Het gezin Neeb vestigde zich in Nijkerk. Johan trouwde in 1883 te Nijkerk met Catharina Philippina Johanna Andrea Colenbrander. Zij overleed op 22 november 1912 te Harderwijk. Op 25 juni 1918 huwde hij te Hilversum met Everdina Jacoba Geertruida Johanna Snethlage, dochter van Ds. Hendrik Carel Samuel en Johanna Jacoba de Wilde.⁴

Uit het eerste huwelijk kwamen vier kinderen voort:

Johan Frederik (1883-1913), Anton Theodoor (1884-1911), Gerard Willem (1885) en Gerard Willem Jacob (1888).

In juli 1886 werd Johan benoemd tot notaris in Harderwijk. Daarnaast bekleedde hij verscheidene functies in het maatschappelijk leven: lid van de gemeenteraad, regent van het Burgerweeshuis 1891-1932 waarvan acht jaar als voorzitter, voorzitter van de "Vereniging voor Ziekenzorg Het Groene Kruis" (1902-1929). Mede-oprichter van de Spaar- en Hulpbank in 1912.

Mevrouw Neeb-Snethlage was van 1919 tot 1932 secretaris van de Nederlandse Protestanten Bond, afdeling Harderwijk.

Johan Frederik Neeb overleed op 25 januari 1932 te Harderwijk.

**Notaris Mr. J. F. Neeb,
geb. te Wisch 7 Febr. 1853.
Overleden te Harderwijk
25 Januari 1932**

10. Gerard Willem Neeb

Gerard Willem Neeb

Gerard was zoon van bovengenoemde mr. Johan Frederik Neeb. Hij trouwde op 2 mei 1923 te Terneuzen met Antoinette Alida Carolina Spruitenbergh. Hij woonde in de Kerkstraat (1916). Na het overlijden van zijn vader erfde hij het huis. Hij bewoonde het niet. De opvolger van zijn vader, notaris Ausonius Greidanus, huurde het van hem.

Ausonius Greidanus was geboren in Harderwijk op 12 augustus 1890. Zijn ouders zijn Ausonius Greidanus (apotheker) en Elisabeth Gerhardina Breunissen Troost. Hij studeerde aan het gymnasium te Amersfoort. Daarna volgde hij de studie voor notaris onder leiding van professor Adriani.

Als kandidaat-notaris was hij werkzaam te Amersfoort, Lochem en Heeteren. Op 9 juni 1932 werd hij benoemd tot notaris te Harderwijk als opvolger van notaris mr. J.F. Neeb. Ausonius was getrouwd op 28 maart 1916 met Adriana Elize van Dullemen. Tijdens Greidanus' notarisschap heeft Gerard Willem Neeb het huis verkocht aan de Gemeente Harderwijk. Greidanus huurde Bruggestraat 49 nu van de gemeente Harderwijk tot hij in 1958, op 70-jarige leeftijd, met pensioen ging.

11. Gemeente Harderwijk

De gemeente liet het huis restaureren.

Met ingang van 1 juli 1962 huurde de Stichting (tot ontwikkeling van de) Noordwest Veluwe het pand.

De Stichting werd op 17 mei 1955 opgericht. Haar doelstelling was het tot ontwikkeling brengen van de Noordwest Veluwe en alles wat daar in de ruimste zin mee samenhangt. Per 1 januari 1970 verhuisde de Stichting naar de bovenverdieping. De gemeente had de benedenverdieping nodig voor haar centrale boekhouding. Tegen 1975 werd de ruimtehonger van de gemeente nog groter. Het jaar daarop verhuisde de Stichting Noordwest Veluwe naar de Schoenmakersstraat.⁵

Bij het ingebruiknemen van het Stadhuis aan de Havendam in 1982 kwam het pand leeg te staan. Het werd verkocht aan de Rijksgebouwendienst.

12. Kantongerecht

Bij de installatie tot kantonrechter in 1979 merkt mr. C.H. Verstege op dat de behuizing van het kantongerecht in Vijhestraat, Vrouwe Justitia onwaar-dig was. Rijksgebouwendienst ging naarstig op zoek naar een nieuwe locatie. Op 9 november 1983 betrok het kantongerecht Bruggestraat 49. Het panoramabehang werd toen gerestaureerd door P.J. Kipp.

Tot 30 november 2004 hebben o.a. mr. C.H. Verstegen, mr. D.J. Buys, mr. J.M. Vrakking, mr. K.E. Mollema, mr. K.R. Kuiken, mevr. mr. I.M. Blauw, mr. C.D. Dekker en mr. M.C.J. Heessels er recht gesproken.

Na het sluiten van het kantongerecht werd het gebouw door de Rijksgebouwendienst verkocht aan de gemeente Harderwijk.

Noten

1. Duinkerken, J., Schepenen aan de Zuiderzee, Zutphen, 1990
2. "het jaar van gratie", het tijdperk na het overlijden van een predikant, gedurende hetwelk zijn weduwe of kinderen de inkomsten der vacerende plaats mogen blijven genieten (annus gratiae)
3. Heerde Historisch nr.37, 10e jaargang, nr.2, Rook, A.J., Het geslacht Van Meurs.
4. Ned.Praticiaat 1977 blz. 296
5. Besten, R. den, Inventaris Stichting Noordwest Veluwe, Harderwijk, 2004

Oproep.

De 17-jarige zoon van één onzer leden wil een werkstuk maken over het verzet tijdens de Tweede Wereldoorlog. Hij wil daarin ook aandacht besteden aan het verzet in Harderwijk. Leden die daarover iets kunnen vertellen zou hij daar graag over interviewen. Wil degene die bereid is daarover iets aan hem te vertellen contact op nemen met:

**Johan van Sonnen,
Middenlaan 9,
3843 BA Harderwijk,
telefoon 415948**

Ten eerste bedank ik het Bestuur van Herderewich voor het prachtige boek "Monumentengids". Wat een idee om alle leden zo te verrassen. Wordt zeer gewaardeerd.

Op pagina 26 van het januarinumnummer staat een lied over Canadezen. Dat bracht mij op het volgende:

Al jarenlang denk ik iets te ondernemen om achter de tekst en liefst met de muziek van het lied te komen, dat wij, kinderkoor "De Lofstem", tijdens de bevrijdingsfeesten in 1945 op de Markt hebben gezongen. De oom van Mevrouw Wassink-van Zetten heeft het gedicht en getoonzet. Toen zij nog leefde, heb ik er haar naar gevraagd, maar zij had alle muziek weggedaan, veel naar haar dochter. Toen ik las dat zij was overleden, heb ik via via de dochter telefonisch gesproken. Zij vond het fijn om herinneringen te horen, maar moest ook nog veel uitzoeken. Daarna heb ik niets meer van haar vernomen.

Nu wil ik graag de volgende oproep plaatsen in "Vittepraetje":

Wie van de leden kan mij helpen aan de tekst en eventueel de muziek, van het Bevrijdingslied dat wij als heel groot kinderkoor hebben gezongen? We stonden op de Markt op een heel groot plankier. Mevrouw Wassink-van Zetten dirigeerde en Miep Hennepof begeleidde op de piano. Het lied heeft vier coupletten. Het eerste ken ik nog en ook de melodie:

*Heel Holland zingt om de bevrijding
van slavenjuk en dwinglandij.
Heel Holland zingt: de tijd van scheiding
van 't Vorstenhuis is nu voorbij.
Zingt allen mee, geeft Gode d' eer,
wij leven nu in vrijheid weer.
Lang leve dan, heel blij van zin
heel Neerlands volk met Koningin.*

Aangezien het een heel groot koor was, hoop ik dat er oud-leden zijn, die mij kunnen helpen. Bij voorbaat dank.

H.M.Siepeling-den Otter
Vondelpark 6 - 3842 GN Harderwijk
tel. 0341-433198

Inleiding.

Sommigen zeggen dat het een Nederlandse zeventiende-eeuwse chemicus was, Van Helmond, die voor het eerst het begrip 'gas gebruikte als een afleiding van het Griekse "chaos" .

Al rond 1726 ontdekte men dat gas wordt gevormd door fijngestampte steenkool te verwarmen. Tot het einde van de achttiende eeuw had men echter nog geen zicht op de praktische betekenis hiervan. De hoogleraar Jan Pieter Minckelers ontdekte toen als eerste in de Nederlanden de mogelijkheden. In andere landen kwam men rond deze tijd ook op zulke ideeën.¹⁶

Gaslamp uit de begintijd

De Nederlandse predikant Bernardus Koning uit Akersloot begon in 1809 - onder invloed van Engelse voorbeelden - als eerste in Nederland te experimenteren met steenkoolgas. In 1811 paste hij als eerste gasverlichting toe in zijn eigen huis.¹⁶

Vervolgens werden in 1826 en 1827 de eerste gasfabrieken in resp. Amsterdam en Rotterdam in gebruik genomen. Het tijdperk van "stadsgas" was aangebroken. Dit duurde in Nederland totdat het aardgas op grote schaal toegepast ging worden.

Al voor de Tweede Wereldoorlog waren er in Drenthe en Overijssel aardgasvoorkomens gevonden die gaandeweg in gebruik genomen werden. Dit veroorzaakte vanaf de vijftiger jaren van de vorige eeuw de sluiting van veel gasfabrieken en de overgang van gemeentelijke gasbedrijven in regionale distributiebedrijven. Door de vondst van de grote aardgasbel onder Slochteren konden er haast onbeperkte hoeveelheden aardgas afgezet worden.

Een behandeling van meer vaktechnische aspecten betreffende de productie van gas valt buiten het kader van dit verslag, dus wordt hier verder ook niet op in gegaan.

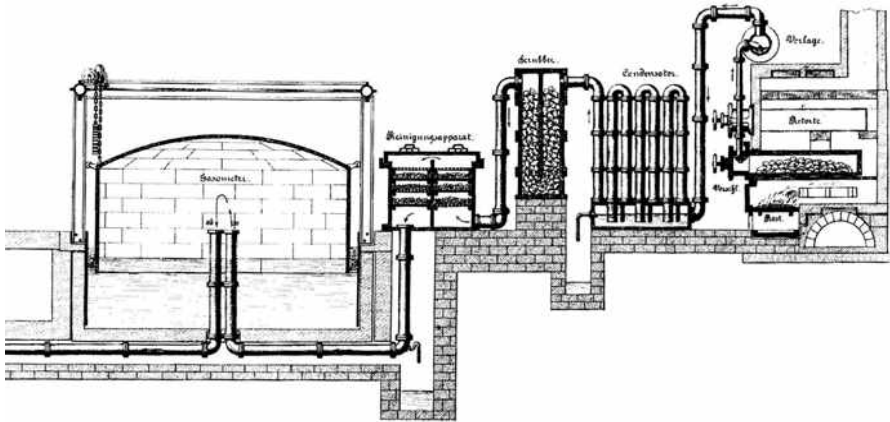
Getracht wordt om de historie van het Gemeentelijk Gasbedrijf van Harderwijk in beeld te brengen.

Deze beslaat een periode van globaal 100 jaar.

Hoe het begon in Harderwijk.

Op 15 juni 1857 tekent koning Willem III een Koninklijk Besluit waarin aan de Gemeente Harderwijk vergunning verleend werd tot het “oprigten” van een gasfabriek “tot verlichting”.¹

Gasfabriek, schema fabricage steenkoolgas in1860

Vervolgens wordt aan de heer Roll uit Rotterdam concessie verleend om door middel van “pijpgas” de verlichting der stad te verzorgen, waarna op 19 september 1857 de aanbesteding van de bouw plaats vindt.²

Een plaatselijke middenstander zag meteen een nieuwe afzet; al voordat er daadwerkelijk gas door de leiding stroomde stond in het Over-Veluwsch Weekblad de volgende advertentie:² "Ondergeteekende berigt zijne geëerde Stadgenooten, dat bij hem verkrijgbaar zijn alle soorten van Porceleinen Gaz-branders. H. van der Horst, Horlogiemaker"

Op 13 augustus 1858 was er op de grote Markt een feestelijke avond ter gelegenheid van het ontsteken van het eerste “Gazlicht”.² Het Corps Hoornblazers zorgde voor opwekkende “muzijk”. 's Avonds om kwart voor tien werd de gekroonde W voor het Raadhuis ontstoken. Hiermee begon de opmars van gasverlichting in Harderwijk.

Op 21 mei 1861 wordt bij notaris J.D.C.C.W. de Mol de acte gepasseerd, waarmee de Maatschappij van de heer Roll overgedragen wordt aan de Harderwijksche Gasverlichting Maatschappij. Directeur wordt L.F.C. van Erp Taalman Kip.¹

De gemeenteraad gaat voorzichtig met z'n tijd mee; er wordt op 18 oktober 1865 besloten dat het stadhuis binnen met gas verlicht zal worden.

Uit 1871 is vanuit een raadscommissie de regelgeving van de gemeentelijke gasfabriek te Alkmaar bewaard gebleven. Blijkbaar werden er al plannen gesmeed om het gasbedrijf over te nemen.³ In 1876 trekt de Raad het octrooi in en benoemt een commissie om een begroting voor een eigen fabriek op te stellen en tevens te onderhandelen over de overname van de bestaande fabriek.⁴ Op 27 december 1876 wordt de gasfabriek overgenomen voor fl.17.000.=, er moet echter direct al aardig wat gebouwd en ook verbouwd worden zodat de raad een lening van fl.40000,-- af moet sluiten.⁴ De overdracht heeft op 23 april 1877 bij notaris H.C. Termaat plaats.

Zo is dan tenslotte de Gemeentelijke Gasfabriek ontstaan.

Geschiedenis van het Gemeentelijk Gasbedrijf.

Ansichtkaart uit het begin van de 20e eeuw

Door de Raad werd al op 28 maart 1877 een "Verordening op de exploitatie der Gaz-fabriek" vastgesteld.⁵ Hieruit wordt het volgende overgenomen: "-- De gasfabriek moet voorzien in de verlichting der straten en der openbare en bijzondere gebouwen. De fabriek wordt bestuurd door een Commissie van Beheer, ondergeschikt aan de Gemeenteraad.

De Boekhouder ontvangt fl.400,-- per jaar en wordt door de gemeente benoemd, net als de Fitter die toezicht houdt op "het stoken van gas en de werktuigen". Hij is ook verantwoordelijk voor het onderhoud van openbare lantaarns, lustres⁶, pijpen en branders. Zijn loon bedraagt fl.14.= per week

met daarboven vrije woning, vrij licht (gas) en vrij vuur (steenkool). In de fabriek werken drie knechten en een jongen.

Iedere ingezetene binnen de kom der Gemeente heeft het recht om zijn woning met "gaz" te verlichten. De fabriek is niet aansprakelijk voor schade, door gasleidingen ontstaan.

Iedere verbruiker moet verplicht een gazo-meter huren van de fabriek.

De gasleiding tot de woningen is voor rekening van de fabriek, moet de aftakking langer dan vier meter vanaf de "hoofdpijp" zijn, dan is dit voor rekening van de verbruiker.

De prijs van het gaz per "stère" ⁷ wordt jaarlijks door de Commissie van Beheer aan de Raad voorgedragen.

25 april 1877 wordt de "Instructie voor de Fitter" vastgesteld.⁵ Hij is verantwoordelijk voor de gasproductie en de goede technische staat van het bedrijf en geeft leiding aan de knechten. Op de eerste van elke maand neemt hij de meterstanden in de openbare gebouwen op en int de verschuldigde gelden. Hij ontsteekt en blust de straatverlichting of zorgt dat dit gebeurt en verder laat hij de lantaarns onderhouden en 2x per maand reinigen. Hij zorgt voor het onderhoud van de gazo-meters en de leidingen. Als hij de stad uit wil, moet hij toestemming van de Boekhouder hebben. De Fitter moet bij brand de betreffende leiding afsluiten. (Al met al was in het laatste kwart van de 19de eeuw de Fitter een belangrijk persoon!).

De Commissie van Beheer heeft het oppertoezicht op de gasfabriek namens de Raad. Ze onderzoekt de klachten van particulieren en verzorgt de aankopen.

Deze regelingen zijn gedurende 23 jaar van kracht gebleven. Per 15 september 1900 wordt het beheer van de gasfabriek gewijzigd en wordt de heer J. Adriaanse als directeur aangetrokken, hij was meester van de gasfabriek te Gorinchem.

Het gebruik van gas neemt meer en meer toe; tussen 1901 en 1914 zijn er al zes uitbreidingen van de fabriek nodig.

In juli 1911 vindt er een stevige discussie plaats over de effectiviteit van de gasproductie in Harderwijk. Het gasverlies in het net is 7 % en directeur Adriaanse wordt hierop aangevallen. Hij heeft ter verdediging een lijst opgesteld van 20 gemeentelijke gasbedrijven van ongeveer gelijke grootte waarbij de verliezen liggen tussen 1,4% voor Barneveld en 14% voor Zwijndrecht. Conclusie: Harderwijk zit op het landelijk gemiddelde. Het verlies aan gas wordt door de directeur geweten aan een oud buizenet. Dit net is 6000m lang en 7% verlies betekent dat er per jaar ca.10.000m³ gas verdwijnt en "dat is niet veel".

Volgens de directie is de fabriek te druk met het nalopen van klachten van gebruikers. Gesuggereerd wordt om particuliere fitters in te schakelen en verder moet de middenstand meer lampen en armaturen gaan verkopen want “de concurrentie die in ieder vak nodig is wordt thans node gemist”. In 1912 worden de gaslantaarns voorzien van een automatische ontsteking, dit moet een belangrijke bezuiniging opleveren; lantaarns “opsteken” en “blussen”, schoonmaken en kousjes vervangen kost wel fl. 670.= per jaar.

Lantaarnopsteker

Hierden krijgt in 1913 zijn eerste gaslantaarns. Verder neemt het gasverbruik door particulieren steeds meer toe. Gedurende de Eerste Wereldoorlog wordt de gasvoorziening gaandeweg problematischer.

Per 1 september 1915 worden de prijzen verhoogd “gezien de wereldtoestand”. Dan blijken er al 12 bedrijven gebruik te maken van een gasmotor. (Het waterleidingbedrijf, de wasserij en de zuivelfabriek werken op stoomkracht). In 1916 moet de straatverlichting beperkt worden, zijn er gasloze uren en is er sprake van rantsoenering.⁴ Over 1917 wordt vermeld dat vanwege de Duitse duikboten geen Engelse kolen meer aangevoerd kunnen worden. Nu komen de kolen per spoor uit Duitsland maar deze zijn van een veel slechtere kwaliteit en het is te weinig, terwijl ze ook nog eens fl.55.= per ton kosten. Dit resulteert weer in een prijsverhoging van het gas.⁵ De tekorten aan kolen worden deels opgevangen door de vergassing van dennenhout uit het Harderwijkse bos.

Een pluspunt hierbij is dat deze houtaanvoer 8 mensen extra aan het werk houdt. In het najaar van 1918 zijn de tekorten het meest nijpend;

“s avonds is er vaak geen gas en veel gezinnen zitten dan in het donker omdat er ook een groot gebrek aan petroleum is”.⁴ Na de oorlog was in 1922 de prijs van steenkool gezakt naar fl.25.= per ton. Toen werd op het voormalige zoutkeetterrein een blokje woningen afgebroken om plaats te maken voor een nieuw fabrieksdeel, nl. de waterstofgasfabriek. Dit was de goedkoopste optie om het gasbedrijf uit te breiden.

In 1925 vroeg de gemeente Ermelo naar de voorwaarden voor een eventuele levering van Harderwijks gas. Dit liep op niets uit aangezien

Ermelo de voorwaarden te ongunstig vond (de risico's moesten geheel door Harderwijk gedragen worden).

Gedurende 1928 werd er minder gas afgezet dan het voorgaande jaar; dit werd aan de opmars van elektriciteit geweten. De afzet zal nog gedurende een aantal jaren blijven teruglopen. Op 1 maart 1929 treedt de nieuwe directeur Chr. Kok uit Klundert in functie.^{4 en 10}

In 1930 wordt het oude gasgloeilicht voor de scheepvaart op de Vischpoort vervangen door een elektrisch draailicht.⁴

Volgens de directeur wordt er in Harderwijk nog veel te weinig gas voor verwarming gebruikt, daarom wordt er in 1931 een toonkamer onder de concertzaal ingericht.⁴

In 1933 werd er weer met Ermelo onderhandeld over de levering van gas. Voor de afloop: zie hierboven onder 1925. En 1935 gaf nogmaals een herhaling van zetten te zien!⁸

De watergasfabriek wordt in 1938 stil gelegd, nadat de kolengasfabriek uitgebreid is.⁹

In de Tweede Wereldoorlog wordt de gaslevering ingaande 9 september 1944 beperkt. Er is alleen gas tussen 7 en 9 uur; van 11 tot 13 uur en van 17 tot 18 uur. Enkele weken later vervalt ook de ochtendverstrekking.⁴

Ook in de strenge winter van 1947 is er kolenschaarste. Ieder wordt verzocht zo zuinig mogelijk met gas te zijn.¹⁰

Uit de Raad: in oktober 1947 lezen we dat de stad "nog volkomen onafhankelijk is wat de straatverlichting betreft want er zijn alleen maar gaslantaarns. In de Raad zijn er nog tegenstemmen maar de meerderheid is toch voor en de elektrische lantaarn blijkt onontkoombaar".¹⁰ In 1955 komt het einde van het Gemeentelijk Gasbedrijf nabij. De gemeente Harderwijk is dan toegetreten tot de N.V. Maatschappij Gasvoorziening Noord-Veluwe (Novegas). De Gemeenteraad gaat op 27 oktober akkoord met de voorgestelde financiële overdracht van het gasbedrijf aan Novegas; Harderwijk zal hiervoor fl. 590.764,89 ontvangen.¹¹ Niet alleen het personeel, maar ook alle bezittingen gaan mee. Novegas is een regionaal distributiebedrijf van GAMOG. Het commentaar in de krant: "Weer een verlies aan autonomie, die de steden vroeger zo onafhankelijk maakte."¹⁰

Het Gemeentelijk Gasbedrijf wordt per 1 juli 1956 overgedragen aan de N.V. Novegas.¹¹ Op 15 maart 1957 besluit de Raad dan nog om de gaslantaarns langs de Zuiderzeestraatweg te Hierden te vervangen door elektrische verlichting.⁴ In deze jaren werd gas nog nauwelijks voor verwarming gebruikt; minder dan 4% had gasverwarming.

Afnemersstaking

Rond februari 1867 beleeft Harderwijk een heuse afnemersstaking. In de krant ² had men het over de "Gas-quaestie". De gebruikers hadden zich georganiseerd om per 1 maart een verlaging van de gasprijs van 17 1/2 naar 15 cent per kubieke el¹² te bereiken en hielden een demonstratieve vergadering in de Concertzaal. 118 Van de 240 gasverbruikers zegden hun abonnement op en namen weer de oude petroleumlampen in gebruik.

Er is een levendige discussie in de plaatselijke pers. Mr. A.W. Hoeth stelt "Wat de Heeren wijzen, moeten wij prijzen - dit geldt nog veel te veel hier op de Over-Veluwe". Een volgende inzender komt met een spreekwoord van Vader Cats "In stinkend water vangt men vuile visch". Zeker voor die tijd liepen de gemoederen dus hoog op!

De gasfabriek wil toch wel wat tegemoet komen aan de eis en stelt een prijs van 16 cent voor, mits de concessie dan met 5 jaar verlengd zal worden. Helaas, de gemeenteraad verwierp deze verlenging. Hoe dit alles afliep is onbekend, wel was de gasprijs later aanmerkelijk gedaald.

Calamiteiten

Er hebben zich in de loop der jaren een aantal ongevallen met ernstig persoonlijk letsel voorgedaan. In januari 1869 was metselaar van den Brink onder de schoorsteen aan het werk, toen er een stuk steen van 400 pond van de top losraakte en hem op de arm trof. Hierbij verloor hij zijn onderarm. "Gelukkig is zijn toestand overigens naar omstandigheden zeer redelijk."²

Op woensdagmorgen 1 juli 1900 werd Harderwijk opgeschrikt door een enorme dreun; het bleek dat de "gasfitter Kr."¹⁴ met een soldeerlampje bij de buiten gebruik zijnde ketel kwam, die vorige dag schoongemaakt was. Door de ontploffing vloog de gashouder enkele meters de lucht in, werd Kr. in het waterreservoir geslingerd en ernstig gewond, terwijl smid Saager 10 meter achteruit geworpen werd.¹³

In december 1940 tenslotte, is de machinebankwerker H.B. Maters tijdens zijn werk in de fabriek door verstikking om het leven gekomen.¹³

De gaslucht, de brandbaarheid, kortom de chemische aard van stadsgas zorgde al gauw voor ongewenste effecten. Op 16 februari 1867 sturen B&W het volgende bericht aan de directeur van de gasfabriek: "Belanghebbenden deelden mee, dat het water in de regenbak op het Klooster een ondragelijke reuk verspreidt, het vermoeden rees dat 't gaslucht was. Ook is de straat

opengebroken en Uw meesterknecht, de fitter Vermeulen onderzocht de daar liggende gaspijp. Er is een opening in de pijp, waardoor het gas zich door de grond mededeelt aan het water in de regenbak. Zo is bevestigd, dat de slechte smaak van het drinkwater in sommige Stadspompen alleen toe te schrijven is aan de slechte toestand van de gas-pijpen. Voor de gezondheid van mens en vee is goed zuiver water een eerste vereiste." De directeur beloofde alle bezwaren uit de weg te ruimen, "zodra het Jaargetijde dit toelaat." ³ Dat was in mei 1871 blijkbaar nog niet gelukt, want B&W schrijven de directeur "ook het water in de welput op de hoek van de Donkerstraat en het Israëlietenstraatje is bedorven. Ook het welwater blijkt door lekken te bederven. Met Uw voorganger de Heer van Erp Taalman Kip hebben we deze zaak herhaaldelijk breedvoerig besproken."

Vanaf medio 1917 wordt het afvalwater van de gasfabriek niet meer rechtstreeks in de haven geloosd maar via het gemeenteriool afgevoerd. Dit was een bron voor klachten van vissers. ¹⁰

In augustus 1937 werd begonnen met de sloop van de gashouder, waarvan de voorganger in 1900 in de lucht gevlogen was. Door vermoedelijk zelfontbranding ging nu voor de 2de keer op dezelfde plaats een gashouder de lucht in. Gelukkig waren er deze keer geen persoonlijke ongevallen te betreuren. ¹³

In dec. 1941 werd door B&W een klacht ontvangen van de Visscherij Beroeps Vereeniging "Onze toekomst". De brief vermeldt dat op 19 sept. 1941 alle vis in de haven dood ging. De vissers wijzen de verontreiniging van het havenwater door het riool van de gasfabriek als oorzaak aan. Blijkbaar werd er nog in de haven geloosd. B&W en de directeur hebben de "Gas-Stichting" (de club van gasfabrikanten) gevraagd om de klacht te onderzoeken.

De "Gas-Stichting" concludeerde dat er geen redenen waren om de verdenking op het riool van de gasfabriek te richten. Het riool zou maar ongeveer 100 l/uur lozen. Die lozing bevat weliswaar ammoniak en cyaniden, maar de hoeveelheden zouden te laag zijn om vissterfte in de haven te kunnen veroorzaken.

Gemeentewerken heeft de zaak toen ook nog onderzocht en kwam tot de conclusie dat als bij windstil weer het havenwater niet beroerd wordt door golfslag, er een olielaagje op het water drijft. Dat is afkomstig van de motorboten en de mest in de visbunnen. ⁹ Dit lijkt niet bepaald een verklaring waar de vissers gelukkig mee waren. Het is niet bekend hoe dit afgelopen is.

Op 18 november 1944 tenslotte, wordt er een gashouder bij een luchtaanval lek geschoten. Het resultaat is een fraai vuurwerk. ¹⁰ Daarna waren er verder geen calamiteiten meer.

Corruptie

Onder het hoofd "Corruptie" verscheen er op 2 december 1927 een krantenartikel over landelijke onrust in verband met onregelmatigheden bij verschillende gemeentelijke gasbedrijven, "de man die dit alles aan 't rollen heeft gebracht is de Heer van der Stel. Deze is zelf directeur van een gasfabriek geweest en voor corruptie tot gevangenisstraf veroordeeld. Toch heeft hij de maatschappij een dienst bewezen door de wantoestanden aan de kaak te stellen." ¹³ Op 31 oktober 1928 staat er een ingezonden stuk in de krant met de volgende strekking: "Naar aanleiding van de moeilijke dagen waarin de directeur zich bevindt, heeft het gehele personeel van de gasfabriek er behoefte aan in het openbaar te getuigen dat ze hem terzijde staan." ¹³ Dan is er op 1 nov.1928 een geheime gemeenteraadsvergadering. Uit de notulen geciteerd:

"Er blijkt in het land van alles rondverteld te worden over corruptie bij gasbedrijven". Nadat hierover uit de raad een vraag kwam hebben B&W geantwoord dat hen van corruptie aan de Harderwijker gasfabriek niets bekend was. Maar op 31 jan.1928 is er al een bekendmaking geweest van de Officier van Justitie te Zwolle aan Gedeputeerde Staten van Gelderland dat ambtenaren giften in geld of goederen van leveranciers hadden aangenomen. De toenmalige burgemeester Kempers heeft hiervan noch

aan de raad noch aan de wethouders mededeling gedaan terwijl op 30 maart 1928 de Commissaris van de Koningin hem dit meegedeeld heeft en hem toen heeft opgedragen tenminste de wethouders op de hoogte te stellen. Kempers heeft op 1 febr.1928 in het bijzijn van de gemeente-secretaris een onderhoud met directeur Adriaanse gehad, die bereid was door hem genoten "retourcommissies" ad fl. 2.267,50 in de kas van de gasfabriek te storten.¹⁵ De burgemeester informeerde de Officier van Justitie hierover.

Politiecommissaris Köster Henke verklaart, dat in de laatste dagen dat burgemeester Kempers nog in functie was, deze hem heeft meegedeeld dat zowel Adriaanse als de fittersbaas J. van Dam giften hadden aangenomen. Van Dam weigerde het geld in de kas van de gasfabriek te storten. Hij was inmiddels directeur van de gasfabriek in Nijkerk geworden.

Burgemeester Kempers verklaarde een gashaard ter waarde van fl. 90.= en een paar lampen van fl. 45.= te hebben ontvangen als privé persoon.

Een voorstel waarin de raad zijn afkeuring uitspreekt over de houding van burgemeester Kempers haalt 't niet. Net zo min als een voorstel om de directeur te schorsen, "want hij is al genoeg gestraft". Wethouder Vierhout heeft met de man te doen, hij merkt op: "wie is zonder zonden?" ⁵

Toch had men zijn lesje geleerd; er is een gedrukt exemplaar van de “Nieuwe Instructie voor de Directeur van de Gasfabriek” bewaard gebleven. Deze is namens de Raad ondertekend door Secretaris Sonke en Voorzitter J. de Jong Saakes op 1 november 1928.

Artikel 3 luidt: Het is de directeur verboden om a. middelijk of onmiddelijk deel te nemen aan eenige aanneming of levering ten behoeve van het bedrijf. b. in zijn betrekking middelijk of onmiddelijk giften of geschenken, in welken vorm ook, aan te nemen.⁵

Luchtfoto uit 1926. Rechts de gasfabriek, links het industrie-complex van Eibert den Herder

Noten

1. Inv. NAH 4164: Akte van verkoop door de Harderwijksche Gasverlichting Maatschappij aan de gemeente Harderwijk van de gasfabriek aldaar.
2. Over-Veluwsch Weekblad
3. Inv. NAH 4163: Bijlagen bij het rapport van de raadscommissie ter advisering.....enz.
4. Kroniek van Harderwijk
5. Inv. NAH 4165: Stukken betreffende de gemeentelijke gasfabriek, map 9b
6. Lustre= hanglamp, kroonluchter
7. Stère = oude inhoudsmaat voor één kubieke meter
8. Inv. NAH 4166: Stukken betreffende de electriciteitsvoorziening
9. Inv. NAH 4167: Stukken betreffende de electriciteitsvoorziening
10. Schilders'
11. Inv. 844 Secretarië Archief Harderwijk: Stukken betreffende overdracht gemeentelijk gasbedrijf aan n.v. Novogas
12. 1 kubieke el = ca. 0,33 m³ . Dus 16 cent per kubieke el is ongeveer 53 cent per m³
13. De Harderwijker (krant)
14. Het betreft één van de broers Kruysdijk, die toen bij het gasbedrijf werkte
15. Ter illustratie: In 1933 had J.H. Bos een jaarloon van fl. 1300,- als muntmeter en muntgeldophaler en de vaste stoker Bunschoten kreeg fl. 27,- /week.
16. Geschiedenis van de techniek in Nederland; deel III; 1993, Walburg Pers

De stad Harderwijk lag in het hertogdom Gelre. Graaf Otto II (de Lamme) ¹ van het huis Wassenberg, graaf van Gelre en Zutphen, verleende in een privilegebrief van 11 juni 1231 de stad stadsrechten, alsmede een jaar- en weekmarkt. De stad mocht ook ommuurd worden. De rechten die Harderwijk kreeg waren de Zutphense rechten en vrijheden. De graaf verleende deze echter zonder toestemming te vragen aan de Duitse keizer. Gelre behoorde tot het machtsgebied van de Duitse keizer. In 1310 werden de aan Harderwijk verleende vrijheden dan ook bij rijksvonnis, door de keizer, ingetrokken. In 1312 werden, maar nu met toestemming van de keizer, aan Harderwijk opnieuw stadsrechten verleend. Die rechten waren wel minder ruim geworden. De stad, in 1231 nog met *civitas* ² aangeduid, werd vanaf 1312 *oppidum* ³ genoemd. De inwoners werden voortaan aangeduid als *oppidani* i.p.v. *cives*. Waarom de stad werd achteruitgezet wat haar rechten betreft is onbekend.

Het promoveren van de nederzetting tot stad, een verdedigbaar bolwerk, is mogelijk gedaan uit politiek oogpunt, zoals dat ook met Hattem gebeurde. Met het steeds beter bevaarbaar worden van het zuidoostelijk bekken van de Zuiderzee (waaruit omstreeks 1175 het aanwezige hoogveen was verdwenen) nam de mogelijkheid toe het graafschap Gelre, via deze moeilijk bereikbare noordoost hoek, vanuit zee binnen te dringen. De aanwezigheid van een bolwerk zou het gevaar van overzeese invallen unnen indammen.

Welke voorrechten of privileges verkreeg Harderwijk in 1231?

De bewoners van de stad kregen het recht om een weekmarkt en een jaarmarkt te houden. Voor de ontwikkeling van de stad waren dit belangrijke rechten. Op de weekmarkt werden door de boeren, uit de omgeving en uit de stad, landbouwproducten en huisnijverheidsproducten aan de burgers van de stad te koop aangeboden. Eens per jaar werd gedurende enige weken een grote markt voor kooplieden en handelaren gehouden. Deze jaarmarkt was van belang voor de ontwikkeling van de stad. De graaf zorgde voor marktvrede en marktveiligheid. In ruil voor tol- en weggelden verleende

Zegel Graaf Otto II

Bron: internet

de graaf van Gelre aan de kooplieden op weg naar Harderwijk een veilige en ongehinderde doortocht. De kooplieden kregen een zogenaamde vrijgeleide: ze kregen bescherming van de graaf. Schade die de koopman leed door beroving door bandieten bijvoorbeeld, moest door de graaf worden vergoed.

Meestal hield de graaf zich niet aan deze afspraak! De tol- en weggelden werden door de graaf voor een deel gebruikt voor de bewaking van de wegen en waterwegen tegen bandieten, en ook voor het onderhoud van de (water)wegen. Het meeste tolgeld verdween echter in de schatkist van de graaf.

De primitieve verkeersbanen stonden bekend als Hessenwegen. Op deze wegen waren karrensporen van de zogenaamde Hessische karren ontstaan. Vooral in de herfst en de winter waren deze wegen bijna onbegaanbaar. Zeer belangrijk was de Hessenweg of Arnhemse karweg, de oudste weg van Harderwijk naar Arnhem (en het Rijnland). Deze weg had aftakkingen naar Deventer en Zwolle. Langs deze wegen ontstonden vele herbergen zoals bijvoorbeeld de "Woeste Hoeve".

De stadsrechten van onze stad werden daarna nog vele malen opnieuw verleend tot de laatste in 1549

Hieronder volgt een chronologisch overzicht:

Schepenen en Raad nemen op 11 september 1303 aan voor het aan de stad geschonken recht van den "telvis" aan de Graven van Gelre wekelijks 3 volle wagens vis te leveren, zolang en zoo dikwijls zij zich op een krijgstoct bevinden en iedere vrijdag een schotel vis als zij in de stad verblijf houden.

Op 4 december 1312 be geeft Reinoud I (de strijdbare), graaf van Gelre, daartoe gemachtigd door den roomsen koning Henricus, aan de stad de haar ontnomen stadsrechten. Hij bedong echter dat de inwoners hem, als hij in Harderwijk verbleef, elke vrijdag een schotel goede vis zouden geven en als hij niet langer dan twee dagen verbleef, paardenvoer en stro.

Op 14 december 1318 bevestigt Reinoud II (de Rode/de Dikke), ruwaard van Gelre, met toestemming van zijne moeder, zusters en raden, de privilegiën van Harderwijk.

Op 6 januari 1348, vernieuwt Reinoud, hertog van Gelre en graaf van Zutphen, de Zutphense rechten en vrijheden van Harderwijk, zomede haar jaar- en weekmarkten. Deze rechten kocht de stad voor de som van 2500 ponden. Waarschijnlijk werden de in 1310 door de keizer ingetrokken voorrechten opnieuw verleend. Acht dagen later, op 14 februari kwiteert.

Reinoud, hertog van Gelre, de stad voor de betaling van 2500 ponden, waardoor hij haar Zutphense rechten vernieuwd.

In 1361, op 26 juni, bevestigt Eduard, hertog van Gelre, overwegende dat de stad en de poorters hem als hun erfheer hebben gehuldigd en ontvangen, haar privilegiën en handvesten en verklaart deze niet te zullen verminderen.

Elf jaar later, op 20 september 1372, bevestigt Willem I, hertog van Gulik, als momber van zijn oudsten zoon Willem, hertog van Gelre en graaf van Zutphen, de stadsrechten en vrijheden van Harderwijk en vermeerderd deze met vrijstelling van land- en watertollen in Gelre en Zutphen en het verlenen van de hulp aan den Hertog op zijn heervaarten buiten de Veluwe.

Twee jaar later, op 24 december 1374, belooft en zweert Mechtelt, hertogin van Gelre, de rechten en vrijheden van Harderwijk te zullen handhaven, aangezien de stad haar als erfvrouw heeft gehuldigd.

Begin 1375, op 2 januari machtigt Mechtelt de stad tot Pinksteren 1377 accijnzen te heffen van de binnen haar grenzen verkochte en in- en uitgevoerde goederen, op dat zij de boete van 14000 oude schilden, waarin zij t.b.v. de Landsvrouw vervallen is, te betalen.

Dan duurt het weer een achttal jaren dat Willem van Gulick, hertog van Gelre, de stadsprivilegiën en vrijheden bevestigt. Dit gebeurde op 6 maart 1383.

Op 6 maart 1402 bevestigt Reinoud IV, hertog van Gulick en Gelre, de stadsprivilegiën, rechten en vrijheden en belooft ze niet te zullen verminderen.

In 1410, op 24 februari, bevestigt Reinoud, hertog van Gulick en Gelre, wederom de stadsprivilegiën en vrijheden.

Dan duurt het weer een aantal jaren voordat op 30 juli 1423 Arnold van Egmond, hertog van Gelre en Gulick, graaf van Zutphen, de stadsprivilegiën en vrijheden wederom bevestigt en belooft ze niet te zullen verminderen.

Op 2 januari 1433 verpandt Arnold, hertog van Gelre, aan Harderwijk, gedurende 50 jaren, zijn land- en watertollen aldaar, met het voorbehoud van zijn recht van aflossing na het 25e jaar met 625 Overlandse Rijnsche guldens of elk jaar later met 25 gulden minder.

In 1435 op 3 maart verkreeg de stad in heel Gelre tolvrijheid voor haar burgers. Harderwijkse kooplieden waren voortaan tolvrij van alle Gelderse tollens. Dit privilege maakte de handel voor Harderwijkers gemakkelijker en de handelswaar goedkoper. De tol- en weggelden maakten de handelswaar vaak duur. Het privilege van de tolvrijheid verleende de graaf deels uit dankbaarheid. De Harderwijkse burgers in zijn krijgsdienst hadden hem dapper geholpen. Harderwijk kocht dit privilege voor 1300 Overlandse

Rijnsche guldens. De graaf zat in geldnood! Dit privilege gold voor de tijd dat de graaf de 1300 gulden, die het beleg van Buren haar tot nu toe heeft gekost.

Op 3 maart 1443, bevestigt Arnold, hertog van Gelre, de stad in het stapelrecht van den vis die tussen Muiden en Kampen aan land wordt gebracht en belooft haar in dit recht te zullen steunen tegen Naarden.

Op 29 mei 1465 vergeeft Hertog Adolf van Egmond, aan de burgers, op hun verzoek, hetgeen zij tegen hem hebben misdreven en bevestigt de stadsprivilegiën en vrijheden.

Op 19 oktober 1478 schenkt Frederick, hertog van Brunswijk en Lüneburg, bestuurder van Gelre en Zutphen, aan de stad vergiffenis en bevestigt haar privilegiën, vrijheden en "verschrijvinge".

In 1480 op 22 januari schenkt Hinrich, bisschop van Munster, bestuurder van Gelre en Zutphen, aan de stad vergiffenis en bevestigt haar privilegiën, vrijheden en "verschrijvinge".

Op 31 december 1482 bevestigt Maximiliaan, aartshertog van Oostenrijk, Gelre, etc., overeenkomstig het gesloten traktaat, de stadsprivilegiën, vrijheden en "verschrijvinge".

Karel de Stoute

In 1492 op 16 juli bevestigt Karel de Stoute, hertog van Gelre, de stadsprivilegiën en vrijheden.

Hertog Karel komt met een hoop "betekers" in de stad. Hij laat de stadsprivilegie- en andere brieven naar Arnhem brengen.

Op 27 juli 1538 doet Willem de Rijke, zoon toe Cleve, Gulick en Bergh, hertog van Gelre, vóór het stadhuis den eed de stad te zullen beschermen en haar privilegiën, rechten, gewoonten en "verschrijvinge" te zullen handhaven.

In 1544 op 22 april bevestigt Keizer Karel V, de privilegiën van de steden, edelen en anderen in Gelre en Zutphen.

Op 15 oktober 1549 bevestigt Philips, prins van Spanje, de privilegiën en goede gewoonte van Harderwijk en andere Veluwe steden.

De graven en hertogen van Gelre kregen door het verlenen van de privileges ook voordelen. Toen in 1231 door graaf Otto II aan Harderwijk stadsrechten werden verleend, eiste hij dat Harderwijk geen horigen in de stad mocht opnemen zonder zijn toestemming. De adel kreeg immers meer en meer te maken met weglappende horigen.

De graaf kreeg door aan de stad voorrechten te verlenen ook de steun van de stedelijke hulptroepen. Harderwijkse burgers werden in krijgsdienst opgeroepen om de graaf te steunen in de strijd tegen zijn opstandige edelen of tegen andere landsheren. De ommuurde stad kon als verdedigingsbolwerk dienen.

De inkomsten van de graaf namen ook toe. Door de jaar- en weekmarkten nam het handelsverkeer toe en daardoor de opbrengst van de tolleren. Ook steeg de belastingopbrengst en de waarde van de grond. Als de stad zich economisch sterk ontwikkelde, kon de graaf in de stad bij de rijke handelaren of het stadsbestuur ook geld lenen of tegen betaling de privileges aan de stad uitbreiden. Dit laatste gebeurde in ieder geval in Harderwijk. (zie 1435). Het geld had de graaf meestal nodig voor oorlogvoering. Als de graaf in de omgeving van de stad verbleef en hij en zijn manschappen op krijgstoct waren, moesten ze door de stad kosteloos worden gevoed. Ook moesten de paarden worden verzorgd. De graaf en zijn gevolg verbleven vaak in de steden. Zo konden ze in hun onderhoud voorzien. Vanaf 1303 had de graaf in Harderwijk recht op wekelijks drie karren vis, indien hij in de stad verbleef.

Geschiedenis is mooi en soms tegenstrijdig. We nemen als Harderwijkers aan dat de stad zijn stadsrechten in 1231 kreeg en het is ook goed om steeds één datum te noemen, maar er zijn ook boeken verschenen met daarin de datum 1229.

In het boek "Harderwijk, zesmaal beschreven" schrijft Georg Braun in 1598: "Otto, de derde graaf van Gelre en de zevende van Zutphen, heeft de stad in het jaar 1229 ommuurd en haar burgerrechten verleend en zijn eigen Nassau-wapen. Daarna heeft zijn zoon Reinald I, achtste graaf van Gelre en Zutphen voor de Harderwijkers in het jaar 1278 van de Duitse keizer Rudolf I het privilege gekregen munten te slaan, waarvan men nu nog zowel voor gouden als zilveren munten gebruik maakt".

In datzelfde boek schrijft Ernest Brinck in 1648: "Otto III, graaf van Nassau en zevende graaf van Gelre en Zutphen, heeft als eerste deze stad (Harderwijk) laten ommuren in 1229, zoals ook Roermond,

Arnhem, Bommel, Wageningen en Goch en hij gaf haar alle stadsrechten

en privileges, terwijl ze van te voren een open dorp waren. Hij heeft de stad bijzonder geëerd met zijn eigen Nassause wapen , namelijk een gouden leeuw op een blauw veld met veertien gouden turven, zoals de stad nu nog gebruikt”.

A van Slichtenhorst schrijft in 1654 in dat zelfde boek: “In plaats van haar oude wapen, een koggeschip, voert ze nu in haar wapen een Nassause leeuw, haar vergund door Otto, de zevende graaf van Gelre. Onder zijn regering is ze om of na 1230 evenals Roermond, Arnhem, Bommel en andere steden met een stenen muur omringt”.

Johan Wagenbak schrijft in 1741: “Harderwijk is waarschijnlijk in of kort na 1229 tot stad verheven. Er bestaat nog een brief van graaf Otto III uit 1231, waarin uitdrukkelijk gesproken wordt over "stad en burgers van Harderwijk".

Interessant is wat A.J. van der Aa in 1844 schrijft: “Graaf Otto II van Gelre heeft deze plaats in 1229 laten ommuren en schonk haar op 11 januari 1231 daarboven enkele voorrechten die door graaf Reinald I op 4 december 1312 op enkele bepalingen na, vernieuwd werden”.

In een ander boek: “Het koninkrijk der Nederlanden voorgesteld in eene reeks van 136 naar de natuur geteekende schilderachtige gezigten” geschreven door J.L Terwen (1858) staat over Harderwijk: “Zij werd in 1229 door Graaf Otto II het eerst bemuurd kreeg later verscheidene groote voorregten”. Het leuke is, in deze beschrijvingen van de stad, dat het graaf Otto II of III is geweest en dat hij de derde en zevende graaf van Gelre wordt genoemd.

Zo heb ik getracht weer een stukje van onze stadsgeschiedenis weer te geven. Ik ben mij ervan bewust, zoals ook bij de vorige pennenvruchten van mijn hand dat ik mogelijk niet volledig ben. Daarom hou ik mij aanbevolen voor eventuele aanvullingen van u, als lezers van dit stuk. De volgende keer zal ik iets schrijven over tolvrijheden en de geschiedenis daarvan.

Noten

17) Ook wel “Otto met de paardenvoet”, of “de Hinkende” maar ook “Stedenstichter”

18. Civitas = burgerschap, gemeenschap

19. Oppidum = verhoogde plaats, versterking, een hoger gelegen plaats (meestal op een heuvel of plateau gelegen) waarvan de natuurlijke verdediging versterkt is door de mens.

Naar aanleiding van de foto's over de bevrijding van Harderwijk in ons vorige nummer, werd ik door één van onze leden er op attent gemaakt dat die gemaakt waren door de fotograaf Grohin. Zij kwamen uit de collectie van W. van den Bosch. De naam Grohin maakte me nieuwsgierig. Ik weet natuurlijk wel, dat hij op het Kerkplein woonde, of was dat al Vijhestraat. In elk geval heb ik nogal eens een kijkje genomen in die etalage, toen ik op de ULO zat. Bruidsparen en kleine kinderen waren natuurlijk voor een "bakvis" wel aantrekkelijk. Later werd die zaak overgenomen door Foto Schuizeman. In het pand is nu een keukenwinkel van de heer Hartman gevestigd.

Ik ben op zoek gegaan naar de voorouders van die fotograaf Grohin. Was hij misschien een Belgische vluchteling? Wat betreft die naam werd ik niet veel wijzer. Gelukkig trouwde in 1917 ene Leopold Firmin Franciscus Grohin, fotograaf, met een Harderwijkse meisje, Gerritje van Dijk. Het echtpaar kreeg 2 kinderen, een dochter Rosalie Theresia, geb. Harderwijk op 1912-1915, erkend bij het huwelijk en een zoon Louis. De dochter trouwde op 30-3-1951 met de huisschilder Hendrik Plancius, geboren te Putten op 11-7-1913 en overleden te Harderwijk in december 1983. Zij woonden naast de fotowinkel. Uit dit huwelijk werden geen kinderen geboren.

Hieronder volgen de eerste 6 generaties uit Louis' kwartierstaat.

Louis Theophile Hendrik GROHIN, fotograaf, geb. 5-1-1918 en overleden op 29-2-1952 te Harderwijk. Gehuwd op 2-2-1951 te Harderwijk met Anna Catharina ERMERS geboren op 25-1-1921 te Eersel.

Ouders:

Leopold Firmin Franciscus GROHIN, fotograaf, geboren op 14-6-1890 te Leopoldsburg (B), overl. 13-5-1988 te Harderwijk op 97-jarige leeftijd. Gehuwd op 19-9-1917 te Harderwijk met

Gerritje van DIJK, geboren op 3-11-1895 te Harderwijk, overleden op 13-5-1988 te Harderwijk.

Grootouders:

Louis Leonard GROHIN, geboren Dendermonde (B) 20-7-1857, overleden op 4-1-1910 te Bourg Leopold (Leopoldsburg B).

Gehuwd Leopoldsburg (B) 23-11-1882 met

Marie Rosalie Crits, koffiehuishoudster te Harderwijk, geboren te Diest 30-3-1853, overleden na 1917.

Kinderen:

1. Marie Therese Jeanette, geb. Leopoldsburg 9-10-1883.
2. Marie Therese Hermance, geb. Leopoldsburg 1-7-1889. Zij trouwt in 1917 in Harderwijk met de Antwerpenaar Cartolus Maria Josephus Boost.
3. Zie onze fotograaf.

Hendrik Jan van DIJK, kleermaker, geboren Harderwijk 2-1-1865, overleden ald. 1-10-1925. Gehuwd ald. 24-11-1886 met

Geertje DOOIJEWIJD, dienstbode, geboren Harderwijk 6-1-1866, overleden ald. 27-8-1944 .

Overgrootouders:

Franciscus Martinus Harmanus van DIJK, spoorwegaarbeider, geboren H'wijk 21-11-1836, overl. ald. 3-3-1915.

Gehuwd op 11-9-1861 ald. met

Gerritjen LUBBERTSEN, geboren Hierden 18-8-1840, overleden Harderwijk 8-4-1926.

Gerrit DOOIJEWIJD, daghuurder, koeherder, geboren Putten 2-2-1836 overleden Harderwijk 4-12-1920.

Gehuwd Harderwijk op 1-5-1861 met

Wijntje TIJDEMAN, dienstmeid, geboren Elburg 25-9-1835, overleden Harderwijk 8-1-1894.

Betovergrootouders:

Teunis van DIJK, timmerman, geboren Harderwijk 9-10-1799 gedoopt ald.

13-10-1799, overleden ald. 14-1-1842. Gehuwd ald. op 29-3-1822 met

Berentjen (Berendina) de VENDE, geboren Harderwijk 27-9-1798 en aldaar overleden 28-2-1858.

Hendrik Gerritsen LUBBERTSEN, daghuurder, geboren Hierden 15-10-1808 en aldaar gedoopt 23-10-1808, overleden Harderwijk 6-8-1866.

Gehuwd te Harderwijk 10-2-1831 met

Gerritje Gerrits de BOER, geboren Hierden 11-3-1809, en ald.gedoopt 23-4-1809, overleden Harderwijk op 23-9-1874.

Antoon (Antonie) DOOIJEWIJD, arbeider, koeherder, te Harderwijk geboren op 7-10-1806, gedoopt 12-10-1806 en overleden 5-6-1854.

Gehuwd Putten 18-4-1835 met

Geertje Wouters van 't GROENEWOUD, geboren Putten 12-10-1813, overleden Harderwijk 24-1-1892.

Pieter TIJDEMAN, tuinman, dagloner, geboren Epe 3-4-1796, gedoopt ald. 17-4-1796, overleden Elburg 23-8-1857.

Gehuwd Elburg 6-5-1830 met

Liberta Catharina van der LAAN, geboren Amsterdam 3-7-1804 te Amsterdam, overl. Elburg 1-7-1862.

Oudouders:

Geurt van DIJK, timmerman, gedoopt Harderwijk 18-11-1763, overleden ald. 18-2-1841. Gehuwd voor de kerk (1) op 23-jarige leeftijd op 29-4-1787 te Harderwijk met Bartjen HEUTERMANS, gedoopt Nijkerk 17-6-1749, begraven Harderwijk 8-9-1788.

Gehuwd voor de kerk (2) Harderwijk 17-3-1796 met

Weijmtien van LEEUWEN, gedoopt Harderwijk 6-3-1770, overleden op 3-4-1847 te Harderwijk op 77-jarige leeftijd.

Seger de VENDE, mandenmaker, gedoopt Harderwijk 21-10-1770 en aldaar overleden 4-9-1835.

Ondertrouwd Harderwijk 9-12-1797 en getrouwd 24-12-1797 met Hendrika Carolina WITTELAAR, gedoopt Doetinchem 19-5-1766.

Gerrit LUBBERTSEN, daghuurder, gedoopt Hierden 25-12-1765 en aldaar overleden 14-12-1813.

Gehuwd te Ermelo op 17-4-1791 met

Maria ARENTZEN, spinster, gedoopt op 29-9-1771 te Doornspijk, overleden Harderwijk 20-1-1829.

Gerrit Dirksen de BOER, daghuurder, gedoopt Harderwijk 7-1-1770, begraven ald. 10-2-1809.

Gehuwd te Ermelo 17-4-1797 met

Maartje (Marij) GERRITS, spinster, gedoopt Harderwijk 9-7-1775, overleden Hierden 7-6-1846

Gerrit DOOIJEWERD, landbouwer, gedoopt te Harderwijk 6-10-1774 en aldaar overleden 19-11-1854.

Gehuwd (2) H'wijk. 25-10-1811 met Willempje Jans BRONS (Bronswijk), gedoopt Nijkerk 5-9-1787, overleden Harderwijk 11-9-1859.

Gehuwd (1) Harderwijk 5-8-1798 met

Willempje Jans de GROOT, gedoopt Ermelo 20-9-1767, overleden Harderwijk op 11-2-1811.

Wouter Lubberts GROENEWOUD, geboren te Ermelo 6-7-1780 en gedoopt 9-7-1780.

Gehuwd te Putten 2-12-1810 met de 27-jarige

Gerritje Gerrits van de KAMP, geboren ald. 23-6-1783, overleden ald. 30-8-1835.

Derk Daniel TIJDEMAN, heelmeeester der stad Elburg, gedoopt Hattem 29-3-1767 overleden Elburg 19-4-1816.

Gehuwd te Oldebroek 2-4-1794 met

Hendrikje HENDRIKS, gedoopt Oosterwolde 12-3-1767, overleden Epe 5-4-1806.

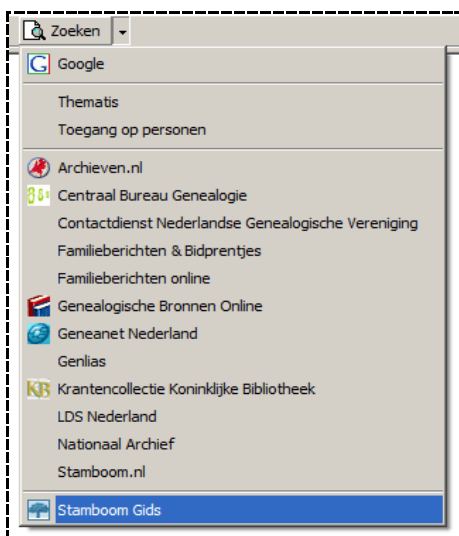
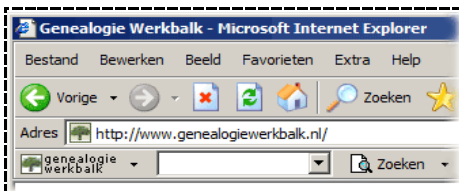
Pieter van der LAAN, sloopstimmerman, gedoopt Amsterdam 16-7-1777.

Ondertrouwd ald. 28-8-1801 met

Wijntje VOS, provenierse op het Feitenhof, gedoopt ald. 2-2-1772, overleden Elburg 5-4-1838.

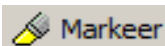

Voor de genealoog die het maximale uit Internet wil halen voor hun stamboomonderzoek heeft Bob Coret twee nieuwe hulpmiddelen gelanceerd: de Genealogie Werkbalk en de Stamboom Gids.

Via de website: <http://www.genealogiewerkbalk.nl/> kunt u het gratis installatieprogramma downloaden. Na installatie ziet u in uw browser een extra werkbalk. Deze bestaat uit enkele knoppen en een invoervak. Het belangrijkste onderdeel van de Genealogie Werkbalk is natuurlijk het zoek-vak en de bronselectie. In het invoervak kunt u de familienaam invullen waar u naar op zoek bent. Als u hierna klikt op zoeken zal de standaard zoekmachine gebruikt worden: Google. Wilt u een andere bron doorzoeken klikt u op het pijltje naast "Zoeken". Er klapt dan een lijst uit met de beschikbare genealogisch bronnen. Wanneer u een bron aanklikt zal deze direct doorzocht worden.

De Genealogie Werkbalk heeft nog twee nuttige knoppen: de Markeerpen en het vergrootglas.

Wanneer u een familienaam heeft ingevuld in het invoervak dan wordt de markeerstift geel (in plaats van grijs). Wanneer u op deze knop klikt zal in de pagina die u open heeft in de browser de voorkomens van de zoekterm geel gemarkeerd worden. **Dit** kan op elke willekeurige pagina, dit is niet beperkt tot de genealogische bronnen!

Het kan zijn dat u op een site terecht bent gekomen waar de auteur voor een u (te) klein lettertype heeft gekozen. Via de zoom-in en zoom-uit knoppen kunt u de grootte van de geladen pagina in uw browser aanpassen. Ook dit kan op elke pagina!

Van alles wat ver-EEUW-igd (27)

G. Verwijs-ten Hove

Wat Harderwijkse kranten precies 100 jaar geleden schreven.

Na de gemeenteraadsverkiezing van 1905 zijn er enkele mutaties in de samenstelling van de raad. Een vertrekkend raadslid geeft zijn laatste presentiegeld als gift aan het Groene Kruis en dr. Kerssen komt nieuw in de raad. Voor een periode van 6 jaar herkozen is o.a. de heer H.L. van Uchelen van de partij Gemeentebelang. Maar na twee maanden komt er al een eind aan zijn lidmaatschap. Tijdens een vergadering van de raad heeft hij zeer kwetsende woorden gesproken over het college van B&W. Hij heeft verklaard dat "op het zuinig beheer van onze gemeentefinanciën" door B&W "heel wat kan worden afgedongen" en dat "hetgeen niet klopte kloppend is gemaakt". Verder heeft hij nog gezegd, dat kwistig met het geld is omgesprongen. De voorzitter heeft hem gelegenheid gegeven, en daarna nog schriftelijk verzocht, zijn woorden met bewijzen te staven of in te trekken, maar dit heeft Van Uchelen niet gedaan. Hierop volgt een motie van afkeuring, ondertekend door de raadsleden Z. van Raalten, H. van Zalingen, B.G. van Daalen en J. Koopsen Gzn., en later ook nog door de heren Kerssen en Willemsen, die er eerst iets milder tegenover stonden.

De ondergeteekenden achten het een groot belang voor deze gemeente hun stem uit te brengen op den Heer

A. J. C. Vitringa,

als zijnde een man die den moed en den ijver heeft onze belangen naar behooren waar te nemen.

Zij noodigen daarom alle kiezers uit evenzoo te doen en het onderste vakje zwart te maken.

W. PRINS.	A. VIERHOUT Jr.
B. G. VERHOEF.	W. HAMSTRA.
L. KLAASSEN.	C. VIERHOUT.
A. ARELISSEN.	G. VIERHOUT.
C. ENGELENSBURG	J. VIERHOUT.
D. v. d. BRINK.	T. BESSELSSEN.
W. DOOLJEWEEED	H. J. BRANDS.
P. v. d. POPPE.	H. TEN HOVE.
P. AARTSEN J.Wz.	T. TEN HOVE.
B. RENDEN.	R. KAMPHORST.
N. v. LOOZENoord	P. MEERENS.

Overveluwsch Weekblad 11-11-1905

In een ingezonden brief laat Van Uchelen weten, dat zijn ergernis is ontstaan bij zijn werkzaamheden als commissielid tot nazien der gemeente rekeningen en begroting 1906. "De voorzitter heeft wel tact zijn voorstellen tot raadsbesluiten te maken, in 't voordeel der gemeente zijn zij menig maal niet", zo schrijft Van Uchelen. Hij wil zich niet in zijn opvolging mengen, maar dat zijn opvolger voor geen kleintje vervaard dient te zijn en niet aan de leiband van B&W of collega's moet lopen staat voor hem vast. De kiesvereniging Nederland en Oranje steunt in de dan volgende verkiezingscampagne het oudraadslid D. Berends, terwijl Gemeentebelang de naam van de

heer A.C.J. Vitringa naar voren brengt. Ook de werklieden van Harderwijk laten weten dat zij achter Vitringa staan, en datzelfde geldt voor vele bewoners van Hierden. In een advertentie stellen zij dat Vitringa nu echt aan de beurt is om gekozen te worden, omdat hij een vorige keer immers vrijwillig een dorpsgenoot voor heeft laten gaan.

Nu de naam van Vitringa zo vaak in beeld komt, heeft dit toch weer een ingezonden brief van Van Uchelen tot gevolg. Hij wil wel eens weten hoe deze kandidaat over bepaalde hete hangijzers denkt. Vitringa reageert, ook via de krant, op alle punten en stelt daarbij nog dat Van Uchelen de motie van afkeuring niet verdiend heeft. Wel is het een goed besluit geweest om te bedanken. Hij eindigt als volgt: "Ten slotte wensch ik hier aan toe te voegen dat het mij zou grieven, indien de kiezers, die mijne candidatuur aanbevelen, op ongepaste wijze mijn tegencandidaat bestrijden". Bij de stemming worden 14 ongeldige stemmen uitgebracht, maar van de overige 710 krijgt Vitringa er 342 en Berends 368. Zo doet de laatste op 22 december weer zijn intrede in de raad en is de naam van Van Uchelen, die sinds 17 november 1897 raadslid was, uit de verslagen van de gemeenteraad verdwenen.

Voor de vacature van gemeentearchitect hebben zich meer dan 30 personen gemeld. Een drietal komt op de voordracht: W. Coepijn, architect te Rotterdam, G.L. de Goedere, opzichter van gemeentewerken te Leiden en zijn collega uit Den Haag D.C. Tiemens, die benoemd wordt. Hij neemt de benoeming aan en is voor zijn indiensttreding al actief voor de gemeente, in de vorm van een plan voor de begraafplaats. In verband hiermee besluit de raad voorlopig niet over te gaan tot aankoop of ruiling van het stuk grond naast de begraafplaats. De heer Tiemens krijgt een vergunning om -voor eigen rekening- een "twee onder een dak woning" te bouwen. J.A. de Paauw krijgt toestemming voor een koperslagerij in het pand Hoogstraat E nr. 1393. De visser Aart Kok vraagt ingevolge de Drankwet een vergunning voor het benedenvoorlokaal in de rechte Oosterwijk, wijk D, nr 252 en Elso Bakker, restaurateur alhier, voor de warande bij het perceel in wijk E, nr. 123A in buurtschap Tonsel.

Drooglegging

Bij bijzondere gelegenheden zoals lotingen voor de militie gebeurt het wel eens dat er sprake is van een z.g. drooglegging, waarbij gedurende een aantal uren geen alcohol mag worden verkocht. Nu schijnt het dat de zaken in die tijd de deuren gesloten hebben moeten houden. Enkele bezoekers van de stad hebben zich er over beklaagd dat zij bij Bakker geen koffie met een broodje hebben kunnen kopen. De reactie is dat zij zich

tot de burgemeester hadden moeten wenden, die dan wel voor een oplossing had kunnen zorgen.

Gevallen van openbare dronkenschap doen zich wel niet dagelijks, maar toch geregeld voor. Stadgenoot A.G.O. wordt hiervoor zelfs twee keer beboet.

Enkele keren is er sprake van het ingooien van een ruit van een trein bij de Weisteeg.

In Hierden wordt in een bepaalde tijd veel ingebroken, waarbij opgemerkt wordt dat "de beruchte bende van Zwarte Pietje herleeft".

De jachtopzieners A.v.d.Nagel en Weber hebben proces-verbaal opgemaakt tegen G. Sch. wegens het halen van een haas uit een strik.

Een paar kinderen hebben peren weggenomen uit een tuin aan de Stationsweg, maar de vader gaat met de kinderen en het mandje peren naar de politie.

De vereniging Steunt Elkander probeert bij diverse verzekeringsmaatschappijen een offerte voor een lagere brandpremie te krijgen, maar dit lukt niet. Er is een maatschappij die in Harderwijk zelfs 163 % meer heeft moeten uitkeren dan de ontvangsten waren.

De visser H. Olofsen krijgt na het verlies van een gedeelte van zijn pink voorlopig 70% van zijn loon. Dit is het eerste geval van uitkering aan een visser in onze omgeving, zo is te lezen.

Mevr. de wed. T.A. Anderson-Fijnvandraat plaatst een dankbetuiging na het overlijden van haar man, die hier ruim 40 jaar apotheker geweest is. Hij is 77 jaar geworden.

In een ziekenhuis in Utrecht overlijdt Jhr. J.M. Radermacher Schorer, die uit één der oudste Harderwijkse families afkomstig is.

Hij wordt op 9 november als achtste bijgezet in de familiegrafkelder op de begraafplaats. De diakenen van de Ned. Herv. Kerk ontvangen uit zijn nalatenschap een - zeer welkom - legaat van fl. 1.000.= voor de armen.

Van dit bedrag wordt aan zeventig personen een wollen deken verstrekt.

Op 16 december overlijdt de doodgraver Aart Hamstra op 78-jarige leeftijd.

Hij volgde op 15 april 1857 zijn vader Coenraad op. Daarvoor deed zijn grootvader Arien dit werk ook al, de laatste van 1794 tot 1808.

Ook is overleden de heer M.H. Fontein. Voor zijn erven wordt een veiling van woonhuizen gehouden, waarvan er twee bij elkaar gelegen zijn op de Vischmarkt en aan de Hoogstraat. Deze woningen zijn vrij te aanvaarden,

maar een zevental kleinere huizen wordt in verhuurde staat verkocht. Later wordt een erfhuis aangekondigd, waarbij vele zaken aangeboden worden, o.a. gouden en zilveren voorwerpen. Wijlen de heer Fontein heeft een kwart van zijn aanzienlijk vermogen nagelaten aan de Vrije Universiteit, zo is te lezen. Later weet de krant te melden dat de universiteit de helft weer aan de weduwe heeft afgestaan, omdat zij niet in de erfenis gedeeld heeft en zonder middelen van bestaan zou zijn.

Mevrouw Fontein laat via de krant weten, dat zij van de universiteit nog niets over deze zaak gehoord heeft, maar dat het bericht over het ontbreken van middelen van bestaan onwaar is.

In de stad zijn geruchten te horen dat de tabaksfabriek van Kleber naar elders zal vertrekken, maar de heer Kleber verklaart dat hij dit vooreerst volstrekt niet van plan is.

Een woning met tuintje, te bevragen bij J. Balder aan de Bruggepoort, is te huur voor 82 cent per week. Over een ander soort woningen gaat het in een ingezonden brief van de heer Kleij, waarin hij schrijft over een tekort aan behoorlijke huurwoningen. De komst van een garnizoen en de benoeming van meer gehuwde ambtenaren zou goed zijn voor de gemeente, maar goede huisvesting is nu niet mogelijk.

Voor de heer T. den Herder wordt op een veiling de scheepstimmerwerf (op grond in erfpacht tot 11-11-1938) verkocht aan Johan Oost, scheepstimmerman alhier, voor fl. 2645.=.

Het gebruik van de gemeubileerde concertzaal kan voor 1, 3 of 5 jaren worden gepacht. Er is slechts één gegadigde, n.l. mej. de wed. O. van Polen. Zij krijgt groen licht van de gemeenteraad om de concertzaal voor 5 jaar te pachten tegen betaling van fl. 70.- per jaar.

In dezelfde vergadering moet de raad zich buigen over een probleem inzake de opname in het Kinderhuis van de 80-jarige heer Lammert Klaver. Hij is twee weken bij zijn zoon in Amsterdam geweest en na dit toegestane verlof mocht hij niet meer in het tehuis terugkeren, zo verklaren zijn dochters Gerritje en Johanna, die over deze handelwijze bij de raad hun beklag doen. Een commissie, die zich met deze zaak bezig houdt, brengt een uitgebreid verslag uit, waaruit o.a. blijkt dat de zeer slechte verstandhouding tussen de vader van het tehuis en diverse bewoners, w.o. Klaver, meegespeeld heeft, waardoor hij eigenlijk niet meer terug wilde komen.

Het "Kinderhuis" zoals Bethel wel werd genoemd

Tot agent van politie 2e klasse, meest nachtdienst, zijn benoemd W.A. Kruijsdijk en J. Hop. De brigadier bij de Rijksveldwacht A. Oosterling viert zijn 50-jarige jubileum. Op vele plaatsen, o.a. in het zuiden van het land, in Sneek en in Elspeet, is hij werkzaam geweest voor hij zich in 1883 in Harderwijk vestigde. Zijn collega J. de Kan maakt mee dat na drie oudere zonen nu ook de vierde - met nr. 59 - vrijgeloot is en dat geldt ook voor stadgenoot Jacob Willemsen, van wie alle vier zonen tot nu toe een vrij nummer getrokken hebben. Personen die ingeloot zijn voor de militie kunnen in Amersfoort bij Snouck een cursus volgen om de dienstdienst te bekorten. Zo hoeven veel vaardigheden die dan al aangeleerd zijn later niet opnieuw tijd te kosten. B&W laten ook een cursus voorbereidend militair onderwijs verzorgen in de schermzaal van de Oranje-Nassau-kazerne.

De vrouwenvereniging voor liefdadigheid geeft het 60ste jaarverslag uit. De samenleving kan helaas nog niet zonder hun werkzaamheden. De Chr. Meisjesver. Persis werkt ook voor de armen, al 18 jaar. De vereniging ontleent haar naam aan de bijbelse Persis uit Romeinen 16:12, die "niet ophield goed te doen". Het ledental bedraagt nu 35, maar eigenlijk zou het aantal contributie betalende leden omhoog moeten. De jaarvergadering, die in gebouw Obadja begint en in de Concertzaal eindigt, trekt veel bezoekers.

Stadgenoot C. Tensen heeft op de Kleine Kamp aan de Grintweg, behorend aan het Kinderhuis, enkele wortels van ruim 6 pond verbouwd, "voldoende om Leidens ontzet te vieren". Hierna worden nog meer bijzondere gewassen op het bureau van de krant gebracht, o.a. een mangelwortel van 13½ pond, verbouwd door H. v.d. Os op de Bollekampshagen, en een savooye kool met 22 kleine kooltjes van J. Klaassen, verbouwd op het St. Jurrienspad bij het Hoge Pad.

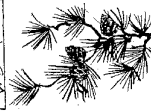
De winkeliers maken na half november hun etalages weer gereed voor het Sinterklaasfeest. Veel nuttige cadeaus worden aangetreft, maar de snoeperijen voeren de boventoon. Na het feest is deze wens te lezen: "Moge Sint geen enkel woninkje zijn voorbijgegaan en ook de kinderen der armen, 't zij door middel schoolfeest, 't zij op andere wijze, uit den rijken overvloed zijner lekkers- en speelgoedchat mildelijk hebben bedacht."

*De redactie
wenst u allen
prettige feestdagen
en
een voorspoedig 2006*

Vispoort

Oudheidkundige vereniging
"HERDEREWICH"
Postbus 210,
3840 AE Harderwijk